

ANOTÁCIE

SNOLLVLONNV

ŠTEMBERK, JAN – JAKUBEC, IVAN. *CESTOVNÝ RUCH POD DOHLEDOM TŘETÍ ŘÍŠE*. PRAHA: UNIVERZITA KARLOVA; KAROLINUM, 2019, 310 S. ISBN 978-80-246-4127-0.

Pojem „cestovný ruch“ (ďalej CR) na seba viaže množstvo aktivít a kontextov. V zmysle turizmu ako cestovania pre zábavu, resp. za účelom rekreácie sa CR v priebehu prvej polovice 20. storočia stal organickou súčasťou každodenného života, ako aj širších hospodársko-ekonomických, legislatívnych a socio-kultúrnych štruktúr. Kľúčovým pre rozmach CR bolo medzivojnové obdobie, ktoré je príznačné modernizáciou dopravných segmentov, uvoľnením voľnočasových fondov jednotlivcov, ako aj jeho dôslednejším začlenením do legislatívnych a hospodárskych mechanizmov. V Československu sa v nemalej miere o rozvoj CR pričínili aj početné korporácie, ako napr. rôzne spolky (turistické, cyklistické, automobilové atď.), vznikajúce cestovné kancelárie či dynamický rozvoj moderných služieb na úrovni hotelového podnikania a gastronómie. Je všeobecne prijímaným tvrdením a do značnej miery tiež nepopierateľným faktom, že druhá svetová vojna bola pre dobre „zabehnutý“ CR v sledovanom období citeľným zásahom, no zároveň je potrebné zdôrazniť, že neznamenala jeho zánik. V teritoriálne a hospodársky oklieštených podmienkach Protektorátu Čechy a Morava, ako aj slovenského štátu došlo k jeho dôslednej reštrukturalizácii, no zároveň vo viacerých ohľadoch aj k inováciám, ktoré fungovali aj v povojnovom období.

Na tomto základe je cieľom monografie revidovať skreslenú predstavu o zániku CR od jesene 1938 a obzvlášť počas vojnových rokov a poukázať na jeho početné technicko-organizačné, legislatívne a personálne zmeny, ako aj na množstvo špecifik, ktoré si vtedajšia situácia vyžadovala.

Práca obsahovo nadväzuje na dlhodobý výskum fenoménu CR, cestovania a dopravy u oboch autorov. V šiestich kapitolách autori približujú politiku CR, predpoklady na jeho účasť, ubytovacie a stravovacie služby, ako aj jednotlivé dopravné segmenty. Súčasťou je aj komplexná charakteristika domáceho a zahraničného CR, a to na príjazdovej a výjazdovej úrovni. Autori problematiku kotvia v geografickom priestore sudetského pohraničia, Protektorátu Čechy a Morava a slovenského štátu, avšak v širšom kontexte mocenského

postavenia, vplyvu a regulačnej politiky CR zo strany nacistického Nemecka. K zvolenému rámcu pristupujú zväčša komparatívnym spôsobom.

Súčasťou úvodu práce je sonda do stavu spracovania témy v historiografii, ktorá je však relatívne obmedzená a približuje prácu prevažne slovenskej a českej proveniencie. Autori tým však zdôrazňujú okrajový charakter témy, ktorý je spracovaný viac na popularizačnej a menej na vedecko-analytickej úrovni. Autori sa však nevyhýbajú ich hodnoteniu. Z metodologicky bohatších prác sa orientujú viac na nemecké prostredie. Hodnotné je priblíženie prameňnej bázy a ťažiskových archívnych fondov, a to hlavne vzhľadom na značnú roztrieštenosť témy, ako aj fragmentáciu samotných archíválií.

Vlastná prvá kapitola sa venuje problematike politiky CR a pre oblasť českých krajín približuje ako východiská legislatívu CR nastavenú počas monarchie a následných zmien po vzniku Československa. Jadro však spočíva v priblížení nemeckej nacistickej politiky CR a jej vplyvu na oblasť Sudet, na Protektorát Čechy a Morava, ako aj na slovenský štát. V kontexte nacistickej politiky CR konštituovanej už od roku 1933 sa dostáva výrazne do popredia jeho politizovaná, resp. propagandistická línia a menej ekonomické a hospodárske faktory, ktoré boli dôslednejšie priradené až po roku 1938. Autori kladú do pozornosti hlavne technicko-organizačné členenie aparátu CR na jednotlivé pracovné skupiny a zároveň aj čelného predstaviteľa hospodárskej skupiny pre CR, Hermanna Essera. Autori následne približujú legislatívny rámec a technicko-organizačné členenie CR pre Sudety, Protektorát Čechy a Morava, ako aj slovenský štát a využívajú pri tom komparatívny prístup, pričom zdôrazňujú, že každá z častí bývalého Československa mala v kontexte legislatívy CR osobitné postavenie, čo do značnej miery pramenilo z rozličných vzťahov, resp. postojov nemeckého centra k týmto oblastiam. V prípade sudetského pohraničia išlo o priamu aplikáciu nemeckej legislatívy a pre Protektorát išlo o vytvorenie centralizovanej organizácie, podriadenej nemeckej správe, s názvom Ústredný zväz pre cudzinecký ruch. V prípade slovenského štátu bol CR, resp. vzniknuté „Riaditeľstvo pre cestovný ruch“ kladené do kompetenčného rámca Ministerstva hospodárstva a Najvyššieho

úradu pre zásobovanie. Regionálne kompetencie boli v rukách tzv. „Slovakotúrov“, čo boli regionálne zbory Riaditeľstva pre CR.

V kapitole venujúcej sa predpokladom účasti na CR autori ako východisko konceptualizujú fenomén voľného času v podmienkach sledovaného obdobia. Približujú mechanizmus čerpania dovoleniek, transformácie festivity na úrovni štátnych a cirkevných sviatkov a zdôrazňujú tiež výrazné obmedzenie voľných dní v súvislosti s nadchádzajúcimi vojnovými udalosťami. Osobitnú pozornosť venujú židovskému obyvateľstvu a ich postupnému vyčleňovaniu z hospodárskeho, spoločenského a kultúrneho života, do ktorého nepochybne spadá aj cestovanie a CR. Nemalú pozornosť venovali tiež židovským hotelierom, majiteľom gastronomických zariadení či kúpeľov, pričom ubytovacím a stravovacím službám venovali v monografii osobitnú kapitolu, avšak v iných súvislostiach. Komparatívny prístup bol zvolený opäť pre oblasť Sudet, protektorátu a slovenského štátu. V rámci danej kapitoly venovali autori pozornosť aj administratívne, resp. administratívnym možnostiam a limitom cestovania za hranice. Na tomto príklade priblížili postupujúci mechanizmus rôznych obmedzení, napr. sprísňujúcu sa pasovú, devízovú či vízovú politiku.

Spomenuté ubytovacie a stravovacie služby boli autormi priblížené v kontexte územných strát (jeseň 1938), arizácie, zmien v legislatíve hotelových a gastronomických živností, ako aj v nezanedbateľných hospodárskych súvislostiach, v rámci ktorých sa venovali napr. zásobovaniu, lístkovému systému a pod. Pozoruhodným bol napr. vstup do cenovej politiky štandardných jedál a nápojov ponúkaných vo vybraných hoteloch a reštauráciách, opäť v komparačnom rámci Nemecka, Sudet, protektorátu a slovenského štátu. Samotní autori ako „pozitívum“ prístupu k hotelovým a gastronomickým službám v sledovanom období označili ich rozsiahlu kvalitatívnu klasifikáciu, pričom tento systém sa zachoval aj v povojnovom období. Rozsiahlu kapitolu venovali autori problematike dopravy ako jedného z kľúčových a nevyhnutných predpokladov fungujúceho CR. Pozornosť zamerali na jednotlivé segmenty počnúc železnicou, cez cestnú dopravu na hromadnej a individuálnej úrovni, ako aj lodnej (riečnej) doprave a letectvu. V jej rámci tak má čitateľ možnosť sledovať postupujúce prevádzkové obmedzenia

v kontexte vojnových potrieb, ako napr. obmedzovanie železničnej prepravy, vplyv prídelového systému na pohonné látky, povinný prechod na drevoplynové generátory či rôzne reštriktívne opatrenia voči súkromným jazdám automobilmi či v extrémnej podobe, svojvoľnému používaniu bicyklov za účelom jazdy pre zábavu (!). Podružným faktorom v období pred vypuknutím vojny je napr. priblíženie hospodárskych vzťahov, a to na vybranom príklade núteného odberu nemeckých vagonov značky MITROPA. Odber platil ako pre protektorát, tak aj pre slovenský štát. Súčasťou „dopravnej kapitoly“ je aj čiastočné priblíženie fungovania mestskej hromadnej dopravy či lanových dráh a lyžiarskych vlekov. Osobitnú pozornosť venovali autori aj fungovaniu cestovných kancelárií, pričom politická situácia od druhej polovice 30. rokov ich citeľne zasiahla. Autori upozorňujú na protichodnú situáciu, v ktorej sa vyskytli. Na jednej strane je badateľná snaha o ich začlenenie do hospodárskeho systému CR, no zároveň existovalo výrazné obmedzovanie ich činnosti (hlavne pri obmedzení CR do zahraničia, ale aj pri vnútroštátnom CR, napr. odstúpené územia, pohraničné pásma, vojenské pásma a pod.). Išlo predovšetkým o veľké kancelárie, ako napr. ČEDOK. V prípade slovenského štátu autori prezentovali ucelený pohľad na transformáciu ČEDOK-u na cestovnú kanceláriu Želka, pričom boli slovenskou legislatívou prevzaté a upravené všetky pôvodné filie. Je však potrebné uviesť, že ČEDOK mal na Slovensku silný vplyv a dobrú reputáciu, čo viedlo k faktu, že CK Želka fakticky nadviazala na jeho fungovanie a tradíciu.

Záverečné kapitoly venované domácejmu a zahraničnému CR analyzujú prevažne ich vlastné formy, napr. v podobe turistiky, organizovaných pobytov, trampingu, mládežníckych rekreácií, fungovania dovolenkových poukazov a pod. v oklieštených podmienkach. Charakterom pripomína viac aplikáciu poznatkov z predošlých častí na konkrétne výskumné príklady. Ako paradoxný jav vyhodnotili autori nepoľavujúcu propagáciu jednotlivých destinácií, hotelov či dokonca dopravných prostriedkov (automobilov, motocyklov, bicyklov) aj počas vojnového obdobia a výrazne okliešteného hospodárstva a finančných možností obyvateľstva. Zdôvodnili to ako opatrenia zabezpečujúce flexibilitnejší nábeh CR a jeho potrebných komponentov

v povojnovom období. Taktiež pozoruhodným je priblíženie konceptov CR a úloh protektorátu po (víťaznej) vojne v kontexte „novej Európy“ ovládnutej nacistami.

Pri sumarizácii sa autori jednoznačne vyslovujú v prospech tvrdenia, že CR predstavoval jeden z výrazných prostriedkov inštrumentalizácie nacistickej hospodárskej politiky a ideológie. Trefne však upozorňujú, že aj v povojnovom období sa v rámci CR zachoval celý rad „vojnových“ foriem a organizačných počínov (napr. klasifikácia hotelov či odborové rekreácie), ako aj nemalá úloha ideológie.

Monografia *Cestovní ruch pod dohľadom tretí ríše* autorov Jana Štemberka a Ivana Jakubeca je nanajvýš relevantným a prínosným vstupom do problematiky cestovania a CR v prvej polovici 20. storočia a prináša dosiaľ v ucelenej forme nepublikované poznatky. V rámci problematiky výrazne posúva jej poznanie a je prínosnou nie len pre odbornú komunitu historikov či sociológov, ale tiež pre manažerov v oblasti CR, ako aj pre laických záujemcov.

Mgr. Mikuláš Jančura, PhD.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
v Košiciach

KATRIŇÁK, LUKÁŠ (ED.). *PREHODNOTENÉ DEJINY. HISTORICKÁ PAMÄŤ – JEJ MIESTO A VÝZNAM PRE SPOLOČNOSŤ: STRETNUTIE MLADÝCH HISTORIKOV VII. KOŠICE: UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH, 2018, 66 S. ISBN 978-80-8152-610-7.*

Dňa 25. októbra 2017 sa na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach uskutočnil v poradí siedmy ročník vedeckej konferencie *Stretnutie mladých historikov*, určenej pre doktorandov historických a príbuzných spoločenských vied. Výsledkom konferencie je už tradične zborník recenzovaných štúdií, tentokrát zameraných na tému *Prehodnotené dejiny. Historická pamäť – jej miesto a význam pre spoločnosť*. Pamäť môže byť skúmaná ako historická, individuálna, kolektívna, kultúrna, sociálna a pod., no s históriou je neodlučiteľne spätá. V posledných rokoch sa dostáva do popredia ako jeden z predmetov výskumu. Pri výskume môžeme vidieť možnosť koexistovania takých vedných disciplín, akými sú napr. antropológia,

historická veda, etnológia, filozofia, sociológia či dejiny umenia. Pamäť nemusí znamenať len spomienky jednotlivcov, mnohokrát je prenášaná aj na ďalšie generácie, ktoré už neboli priamymi svedkami doby. Často je ovplyvňovaná rôznymi ideológiami, kedy obzvlášť kolektívna pamäť môže byť pozmenená či úplne vymazaná.

Zborník obsahuje celkovo šesť štúdií v chronologickom poradí. Monika Duďáková sa vo svojom príspevku venovala *Účasti Sarmatov v Markomanských vojnách na základe písomných prameňov a umeleckých pamiatok*. Markomanské vojny sú považované za medzník medzi staršou a mladšou dobou rímskou. V príspevku sa preto zamerala na vyobrazenie a rozbor týchto vojnových udalostí, konkrétne na účasť sarmatských kmeňov (Jazygov a Roxolanov) prostredníctvom písomných prameňov a umeleckých pamiatok, presnejšie na stĺpe Marca Aurelia. V príspevku rozdelila Markomanské vojny na dve časti – nájazdy Germánov v rokoch 166 – 171 a rímsku protiofenzívu, ktorá prebiehala v rokoch 172 – 180. Následne analyzovala prostredníctvom antických autorov scény na špirálovito umiestnených pásoch na stĺpe Marca Aurelia. V závere zdôrazňuje problém hodnovernosti správ antických autorov o Sarmatoch. Súčasťou štúdie je obrazová príloha s detailnými vyobrazeniami stĺpu Marca Aurelia.

Druhou štúdiou je *Kláštorná pamäť a kráľovský dar. K vybraným aspektom vzniku najstarších listinných fálz v uhorskom prostredí*, jej autorom je Marek Druga. Jeho štúdiá je zameraná na interpretácie možných motívov príbehov stredovekých falšovateľov a na vnímanie samotného falšovania v stredovekej spoločnosti. Venuje sa tradičným, ale aj súčasným predstavám o historickom pozadí, ktoré stáli za vznikom stredovekých fálz. Poukazuje aj na špecifickosť prostredia Uhorska v ranom stredoveku a v tejto súvislosti aj na potrebu rozlišovania medzi motívmi falzátorov v najstaršom období a falzátorov v období vrcholného a neskorého stredoveku. V príspevku sa zaoberá aj tzv. „kláštornou pamäťou“ vo falošných zakladacích listinách, zachovali sa v nej staršie vrstvy privilégií, donácií a majetkov. Tieto písomnosti boli vytvárané aj s cieľom legalizovať niektoré staršie práva, na ktoré si kláštory robili nároky.

Aneta Kubalová vo svojom príspevku „... derowegen sind wir, wir, wir, sag ich, die rechte ware kirch gottes.“ *Pět luteránských kázání Matthiase Hoého von Hoënegg (1580 – 1645)* analyzovala kázania luteránskeho teológa Matthiase Hoého von Hoënegg z doby jeho pobytu v Prahe v rokoch 1611 – 1613. Venuje pozornosť argumentačným stratégiám, ktoré využíval pri budovaní konfesijnej identity luterána. Konfesijné roztržky v ideovej rovine Hoého kazateľskej produkcie smerujú predovšetkým k príslušníkom rímskokatolíckej cirkvi, najmä k jezuitom, vzťah k českému reformnému hnutiu a jednote bratskej je v rámci skúmaného pramenného súboru marginalizovaný.

Dalšou štúdiou je *Presídľovanie československých rodín v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*, ktorej autorkou je Barbara Kacerová. Poukázala na to, ako sa výmena obyvateľstva dotýkala osudov mnohých Čechov a Slovákov, ktorí sa po Viedenskej arbitráži v roku 1938 ocitli v Maďarsku a ktorí sa po druhej svetovej vojne chceli vrátiť do Československa a pokiaľ to bolo možné, aby sa presídlili aj so svojimi rodinami. Príspevok je zameraný nielen na rokovania vlád oboch krajín, ale aj Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva a ňou vydávané rozhodnutia. V príspevku definuje rodinu z rôznych hľadísk, sociologického, psychologického, etnologického. Problematiku skúma aj prostredníctvom rodinnej pamäti. Priblížila podmienky pre presídlenie, na základe ktorých sa v rámci výmeny obyvateľstva sa mohli presídľovať rodiny, ktorých členovia sa mohli presídlieť a aká bola ich adaptácia po príchode do Československa.

Martin Počátko priblížil *Vnímanie augusta 1968 v Československu v bulharskej spoločnosti pohľadom francúzskej diplomacie*. V úvode štúdie rozobral rozdielne názory historikov na výskum pamäti a definovanie pamäti. Priblížil, ako vnímala francúzska diplomacia a francúzske veľvyslanectvá východného bloku, ktoré sa podieľali na okupácii, situáciu v Československu takmer bezprostredne po začiatku okupácie a ako inváziu vojsk vnímali obyvatelia týchto krajín, ich politické reprezentácie, ale aj komunikačné prostriedky, ich interpretáciu a reprodukciu na jednotlivých francúzskych zastupiteľstvách v krajinách východného bloku, čím

vytvorili unikátny obraz o tejto historickej udalosti.

Autorom poslednej štúdie s názvom *Vizuálne obrazy ako nástroje ovplyvňovania kolektívnej pamäti* je Lukáš Katrňák. Cieľom jeho príspevku bolo demonštrovať, že kolektívna pamäť môže byť vytváraná či ovplyvňovaná prostredníctvom vizuálnych obrazov, pričom v tomto prípade ide o fotografie. Zamerail sa na ovplyvňovanie kolektívnej pamäti v totalitnom štáte, Československej republike, ktorý neposkytuje rôznym aktérom, na rozdiel od demokratického štátu, možnosť reinterpretácie minulosti. Príspevok rozdelil do dvoch častí. V prvej priblížil ontologickú povahu fotografického obrazu s dôrazom na jeho objektivitu. Porovnáva výklady rôznych teoretikov o objektivite fotografie. V druhej časti príspevku predstavil konkrétne možnosti ovplyvňovania kolektívnej pamäti pomocou fotografií formou cenzúry, napr. odstraňovanie osobností či dokonca dopĺňanie davu ľudí na fotografiách verejných vystúpení politikov. Analyzoval proces zverejňovania fotografií v tlači, ich cenzúrne konanie. Zhodnotil, že takto upravované snímky na jednej strane zobrazujú realitu, ale zároveň bola vopred zrežírovaná.

Zborník predstavuje výstup z konferencie doktorandov a mladých historikov, ktorá sa uskutočnila po siedmykrát a je veľkým prínosom pre referujúcich. Kvalitu príspevkov potvrdzuje aj to, že referáty prešli kritickým posúdením komentátorov konferencie.

Mgr. Barbara Kacerová
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
v Košiciach

GOLIAN, JÁN – MOLDA, RASTISLAV (EDS.). *CESTOPISNÉ DENNÍKY: ZBLÍŽKA I ZDALEKA, Z MONARCHIE I REPUBLIKY*. BANSKÁ BYSTRICA: SOCIETY FOR HUMAN STUDIES, 2018, 286 S. ISBN 978-80-972913-1-0.

Zostavovatelia publikácie *Cestopisné denníky. Zblízka i zďaleka, z monarchie i republiky* urobili výber jedinečných cestopisov, ktoré obsahujú široké spektrum informácií. Každý cestopis prináša skrz svojho autora vlastný uhol pohľadu, a to nielen tým, že sa aktér pohybuje iným prostredím, ale najmä tým, čo ho zaujíma. Niektoré cestopisy

informujú o krásach a pamätihodnostiach, iné sú podrobným opisom spôsobu cestovania a zažitých dobrodružstiev alebo prejavom vlastenectva autora hrdého na vypelost svojho národa a štátu. V iných môžeme sledovať pretrvávajúce spôsoby správania naprieč storočiami. Taký Július Kožuch v Egypte pri kontakte s egyptskými colníkmi musí rátať z náležitým bakšišom, aby bol jeho presun bezproblémový. Prax s bakšišom je pritom aj dnes v Egypte celkom bežná. Cestovateľ Daniel Šustek zaznamenáva svoje dobrodružstvá na ceste loďou do New Yorku a Karol Anton Medvecký je hrdý na expozíciu novej Republiky Československej počas svetovej výstavy v Paríži. Za cestopismi zo zahraničných ciest v ničom nezaostávajú ani tie z domáceho prostredia. Prinášajú opisy pamiatok, informujú o technickom pokroku a nádhernej prírode.

Zostavovateľom sa podarila unikátna publikácia, ktorá na jednom mieste sústreďuje dvanásť cestopisov. Pôvodne boli publikované v periodickej alebo neperiodickej tlači pre širokú verejnosť. Postupom času sa však stali prístupnými len úzkemu okruhu čitateľov,

ktorí ešte využívajú služby knižníc alebo archívov. Zostavovatelia ich vrátili späť do života v jednej publikácii určenej odbornej aj širokej verejnosti. K ich publikovaniu pristúpili zodpovedne a texty doplnili vysvetľujúcimi komentármi v poznámkach pod čiarou. Čiastočne upravili gramatiku a štylistiku, ale urobili to citlivo so zmyslom pre zachovanie čo najautentickejšej atmosféry dobového textu. Cestopisy vhodne ilustrujú dobové fotografie alebo ilustrácie, čím dokresľujú zážitok z dobového prostredia, kde sa autor pohyboval.

Cestopisné denníky zhromaždené do jedného diela prevedú čitateľa najrozmanitejšími krajinami sveta alebo po cestách našej vlasti na prelome 19. a 20. storočia. Istým spôsobom sú návratom v čase do minulosti a umožňujú, aspoň pomyselne, cestovať a poznávať pominuteľnú atmosféru z predminulého a minulého storočia. Sú cenným prameňom k poznaniu našej minulosti a spôsobu života našich predkov.

doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
v Košiciach